

Kirek
Eks

İSLAM VE MODERNİZM

FAZLUR RAHMAN TECRÜBESİ

22-23 Şubat '97, İstanbul

FAZLUR RAHMAN VE ORİENTALİZM

Mehmet Paçacı*

Fazlur Rahman (1919-1988) tam anlamıyla 20. y.y.'a ait bir müslümandır. O, bu yüzyıl içerisinde İslam topraklarında olup bitenleri, Batı dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. İslam ümmetinin içinde bulunduğu zorlukların ağırlığını yaşamış, onun çektiği acıları benliğinin derinliklerinde hissetmiş ve Batı medeniyetinin yükselişini, aynı zamanda Batı demokrasisinin çürüyüşünü¹ görmüş birisidir. Çağının farkında olmanın bir gereği olarak o, zamanın siyasi, fikri, kültürel, toplumsal gelişmelerini yakından izlemiştir. Fazlur Rahman çağında olup biten bu olayları İslami ilkeler açısından gerçekçi bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Kemalist devrimden, İran devrimine, sömürgecilikten, bağımsızlık teolojisine, Vahhabi hareketine, Senusi hareketine, moderniteden, Bilginin İslamileştirilmesine kadar, bir çok konuyu çalışmalarında söz konusu etmiş, bunların birçoğu hakkında derinlemesine çözümlenelerde bulunmuştur.²

Onun araştırmalarında, incelemelerinde ve metod geliştirme çabalarında da doğal olarak içinde yaşadığı zaman diliminin bütün özelliklerinin etkisini görmekteyiz. Bunun en belirgin misali, 19. ve 20. yüzyılda beşeri bilimlerin gözde yaklaşımı olan tarihselciliğin onun hemen bütün çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Batılı beşeri bilimcilerin ve onların arasından İslam'ı ve İslam kültürünü araştırma alanı olarak seçen orientalistlerin uyguladığı tarihselci metodu, Fazlur Rahman'ın Kur'an'a, Hadis'e ve Müslüman düşünce tarihine uyguladığını görüyoruz.

Bu metod özünde, tarih içerisinde gelen malzemelerin bize aktarıldıkları gibi kabul edilip alınmaları yerine onların tenkitçi ve akılcı bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmelerini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden bu bakış açısı şu ana kadar Müslümanların sahip oldukları Kur'an ve Hadis ve daha sonra oluşan gelenek çerçevesindeki düşüncelerini ve bazı inançlarını ten-

(*) Doç. Dr., Türkiye, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

kitçi ve akılcı bir gözle yeniden değerlendirilmesini ve bunlar hakkında yeni anlayışların geliştirilmesini, yeni yorumların yapılmasını gerektirmiştir. Bu da Müslümanları daha ilk günlerden beri rahatsız edegelmıştır. Çünkü bu, o güne kadar tartışmasız olarak kabul edilen bir çok anlayışın tenkidini ve değiştirilmesini gerektiriyordu. Bu benzerlikten ötürü onu tenkid edenler, Fazlur Rahman'ı müsteşriklerle yanyana koyma eğilimi göstermişlerdir. Bu tenkide göre Fazlur Rahman, müsteşriklerin yaklaştığı gibi Kur'an'a yaklaşmaktaydı. Özellikle geleneğe yönelttiği eleştirileri sebebiyle bu yaklaştırma ve yakıştırma ilk bakışta haklı gibi görünen bir zemine oturulmak istenmiştir. Gelenekteki fıkıh, kelam, tefsir, ahlak, siyaset, tasavvuf gibi disiplinlere ve pratiklere yönelttiği tenkitler konusunda Fazlur Rahman'ın kendisinin tenkitli bir okuması yapılabilir, hatta bizce yapılmalıdır. Ancak Fazlur Rahman'ı bu sebeplerden ötürü bir çırpıda bir kenara itmek ve onun yaptıklarını acelecilikle ve belki de savunmacılıkla bu şekilde tanımlamak büyük bir hataya kapı aralamak demektir. Evet Fazlur Rahman geleneğe ciddi tenkitler yöneltmiştir. Hatta o, zaman zaman bu konuda müsteşriklerden de ileri bir noktaya gitmiştir. Mesela Fazlur Rahman fıkıh konusunda geleneğin başarısızlığını kıyasın yeterince geliştirilememesine bağlamaktadır. Buna karşın müsteşrik Wael Hallaq⁴, Ebu Hanife ile başlayan ve Gazzali ile en gelişmiş noktasına ulaşan bir çizgide fıkıh usulünün bu konuda oldukça yeterli bir teori ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ancak burada hemen belirtilmelidir ki, çalışmalarının bütününden anlayabildiğimiz kadarıyla Fazlur Rahman, teoriden ziyade İslam'ın temel ilkelerinin uygulanmalarıyla onların hayata aktarılmalarıyla ilgilenmektedir ve İslam tarihi en azından belli bir süreden sonra bu ilkelerin tarihe müdahil kılınmamasının örnekleriyle doludur. Bu yüzden onun geleneğe yönelttiği söz konusu tenkit bütünüyle, bir çırpıda göz ardı edilebilecek nitelikte değildir. Nitekim kendisi bir başka yerde kıyas ve istihsan hakkında benzeri düşünceleri aktardıktan sonra şunları söylemektedir:

Eğer Kur'an'ın dünya görüşü ya da öğretisi, sağlam bir yorum metodunun geliştirilmesiyle yeterince tutarlı bir bütünlük haline getirilebilseydi, bu düzensizlikten korunulup, Ahlak ile Hukuk arasındaki çizgi de açık şekilde çizilirdi. Bu da ikisi arasında daha akli başında, daha anlamlı ve daha canlı bir ilişkinin kurulması imkanını verecektir. Mevcut haliyle bu Hukukun büyük bölümü mahkemelerde uygulanamaz...⁵

Tarihselci yaklaşımları sebebiyle müsteşrikler ile Fazlur Rahman arasında ilk bakışta bir paralellik var gibi görünmektedir. Ancak bu Fazlur Rahman'ın onlarla aynı şeyleri söylemesi anlamına gelmiyor. Gerçekten müsteşrikler Kur'an'a yönelttikleri tarihselci bakış açısı ile Kur'an'ın ilahi olma

özelliğini kabul etmemektedirler. Fazlur Rahman'ın da aktardığı gibi, ona önceki kitaplardan kaynaklar aramaktadırlar. Yahudi olan müsteşrikler için Kur'an'ın kaynağı Tevrat, Eski Ahid ve Yahudi dini edebiyatıdır. Hristiyan olanlar için Kur'an'ın kaynağı İncillerdir. Bu fikirler müsteşriklerin tarihsel yaklaşımlarının sonuçlarıdır. Ancak Fazlur Rahman'a göre tarihselcilik burada eksik kullanılmış ve dolayısıyla yanlış sonuçlara ulaşılmıştır. "Bu tip önemli yanlış anlamalar temelde Mekke'deki gelişmelerin ... uygun bir şekilde çalışılmamasından"⁶ kaynaklanmıştır. Fazlur Rahman'a göre "müsteşrikler, Kur'an'ın Yahudi-Hristiyan kitaplarına ve geleneklerine olan benzerliği ile uğraşmaktan, İslam öncesi Mekke nüfusunda Yahudi-Hristiyan fikirlerin ne derece yaygın olduğunu incelemeye vakit bulamamışlardır." Onun batılı araştırmacıların tarihsel yaklaşımları hakkındaki kanaati şudur:

Bu yaklaşımın belli bir tarihsel faydasının olduğunu kimse inkar edemez, ama onun Kur'an'ı ve Kur'an'ın fikirlerini anlamakla hemen hiç bir alakası olmadığı da inkar edilemez. Tam aksine böyle çalışmalar zorunlu olarak bu fikri içeriği örter ve tahrif edebilir. Daha da kötüsü Hristiyanlar genellikle Kur'an üzerinde Hristiyan tesirleri bulmaya çalışırken, birçok Yahudi araştırmacı da Kur'an'da Yahudi geleneğini 'keşfedebilmek' için aklını fikrini yitirdi.⁷

Nihayet Kur'an hakkında şöyle demektedir:

Bu iki gruptan hiçbirisi, Kur'an'ın kendisinin de vurgulayarak belirttiği şu fikirden tesadüfen dahi olsa bahsetmemektedir. Kur'an bahsettiği tüm tarihsel bilgileriyle birlikte Allah tarafından vahiy olarak gönderilmiştir.⁸

Bunun ötesinde batılı araştırmacılar Kur'an'a karşı önyargılıdırlar. Hatta daha da ileride

"İslam hakkında yazan pek çok bilimsel araştırmacı ve tarihçi de zaman zaman katı Hristiyan misyonerliğinin bile zevaline neden olabilecek bir fanatizm sergilemişlerdir. Bu küçümseyici ve kibirli tutumdan ötürüdür ki, Batılı Hristiyan İslam araştırmaları dışarıda bırakılmalıdır."⁹

Bu bakımdan onun orientalistlerin çalışmaları hakkındaki nihai kanaatinin şu olduğu söylenebilir:

"...Kur'an üzerinde Batılıların yaptığı incelemeler Kur'an'ın içeriği ve getirdiği mesajın anlaşılmasına hemen hiç katkıda bulunmamıştır. Tersine, Batı kökenli araştırmalar salt kronolojik bir düzen oluşturmak ya da Kur'an'a Yahudilik ve Hristiyanlığın etkisini göstermek üzerinde yoğunlaşmıştır."¹⁰

Burada müsteşriklerle Fazlur Rahman'ın görüşleri arasındaki fikir ayrılıklarını, onun müsteşriklere yine tarihselci bakış açısıyla yönettiği tenkitleri ve onun müsteşrikler hakkındaki yargılarını sayıp dökerek değiliz. Ancak biz burada iki yaklaşım arasındaki temel farklılığı ortaya koymaya çalışacağız. Peki bu farklılığın sebebi nedir? Bize göre, bu farkın temel sebebi, müsteşriklerle Fazlur Rahman arasındaki duruş farkıdır. Bu duruş farkını ortaya koyabilmek için onun metodunu ana hatlarıyla görmemiz uygun olacaktır. Fazlur Rahman'ın yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir: 1) Önce İslami geleneğin tenkitli bir çözümlemesini yaparak, miras aldığımız bu geleneğin nasıl şekillendiğini ortaya koymak. 2) Daha sonra, İslam'daki temel ilkeleri ortaya çıkarmak ve bunların nasıl geçmişte sosyo ekonomik ve siyasi şartlar içerisinde somutlaştırıldığını belirlemek. 3) Son aşamada da, bu temel İslami ilkelerin çağdaş tarihsellik içerisinde en iyi nasıl uygulanabileceğini ortaya koymaktır.¹¹ İşte bize göre onun bütün metodolojisine karakterini kazandıran onu belirleyen bu son maddedir. Bu Fazlur Rahman'ın nihai amacıdır, ama aynı zamanda bütün çalışmalarına anlam kazandıran, onlara yön veren yegane unsurdur. Fazlur Rahman her zaman İslami temel ilkelerin bu günün tarihselliğine en iyi şekilde nasıl müdahil kılınabileceğinin yollarını araştırmak, bunun metodolojisini oluşturmak ve uygulamalarını örneklemek çabasında olmuştur.

Onun kendi tarihselliğine müdahil olma kaygısını son önemli çalışmalarından olan İslam ve Çağdaşlık adlı çalışmasında Kur'an Hermönetik projesi olarak ortaya koyduğu metodoloji önerisinde de açıkça görmekteyiz. Bu metodoloji önerisi iki hareketi içermektedir. Buna göre, önce Kur'an'dan yola çıkarak onun genel ilkelerinin, değerlerinin ve uzun vadeli gayelerinin ortaya çıkarılıp sistemleştirilmesi gerekmektedir. İkinci olarak ise çıkarılan bu ilkelerin ve gayelerin kendi zamanımızda formüle edilerek şu andaki duruma uygulanması ile alakalıdır. "Yani çıkarılan genel ilke, şu andaki somut toplumsal-tarihsel ortamla uyum sağlayacak bir şekilde bütünleştirilmelidir."¹²

Burada onun bu duruş farkı üzerinde hermönetik açıdan durmak istiyorum. Gadamer bu konuya hermönetik süreç bakımından yaklaşmaktadır. Buradaki temel soru, anlama sürecinin hangi noktada tamamlandığıdır. Gadamer'e göre tarihçi bakış açısı bu süreci tamamlamaktan uzaktır. Çünkü tarihinin kaygısı incelediği metnin yazıldığı döneme ait şartları ile sınırlı kalmaktadır. Bir tarihçi önündeki tarihsel metni incelemekte, onun yazıldığı döneme kadar gidebilmekte, onu o şartlar içinde değerlendirmeye çalışmakta, onun kaynakları üzerinde durmaktadır. Bu yüzden anlama sürecini mesela romantik hermönetikçiler gibi sadece metnin tarihselliği çerçevesin-

de görmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Oysa burada teolojik ve hukuki hermönetiğin model olarak alınması gerekmektedir. Bir hakim veya bir kadının amacı metnin amacını kendi tarihselliğine taşıma olduğundan, onun kaygısı kendi tarihselliğini de içermektedir. Onun amacı anlama sürecini son noktasına kadar, yani uygulama noktasına kadar getirebilmektir.¹³ Ancak tarihçinin kendi içinde bulunduğu şartları dikkate almasına gerek yoktur. Çünkü onun bütün amacı çalıştığı tarihsel metni incelemektir. İşte bu sebeple tarihçi anlama sürecini yarıda bırakmaktadır. Oysa bir hakim, bu süreci devam ettirerek kendi anı içerisinde, okuduğu metnin mesajını tekrar canlandırmaktadır. Dolayısıyla tarihçinin bir metinden yola çıkarak ulaştığı sonuçlar ile bir hakimin ulaştığı sonuçlar birbirinden farklı olmak durumundadır. Çünkü hakim ayrıca kendi tarihselliğinin de farkında olmalı onu, ayrıntılı bir şekilde değerlendirmelidir. Bu doğru bir sonuca ulaşmak bakımından önemlidir. Fazlur Rahman'ın varmak istediği nihai nokta da mesajın uygulamaya geçirildiği noktadır. Esasen Fazlur Rahman bu fikirleri benzeri ifadelerle aktarmaktadır. Ona göre Kur'an'dan çıkarılan ilkeleri kendi tarihselliğimize uygulamamız "...şu andaki durumu çok iyi tahlil etmemizi gerektirir. Böylece mevcut durumu değerlendirebilir ve onda gereken değişiklikleri yapabiliriz. Buna ilaveten Kur'an'ın değerlerini yeniden uygulamak için, ilk önce neler yapmamız gerektiğini böylece yeniden belirleyebiliriz." Böylece "Kur'an'ın emirleri ve yasakları zamanımıza yeniden canlılık ve etkinlik kazandıracaktır." İşte Fazlur Rahman ile müsteşrikler arasındaki temel farkı bu kaygılarda aramak gerekmektedir. Çünkü onlar sadece ilk hareketi gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler, ancak onu da kültürel ve öznel kaygıları sebebiyle hakıyla gerçekleştirememişlerdir. Hatta Fazlur Rahman'da bu aşamaya anlam kazandıran temel ilkelere, uzun vadeli amaçları ortaya koyma amacı dahi müsteşrikler için dikkate alınmamış bir noktadır. Dolayısıyla onlar, yukarıda da belirtildiği gibi Fazlur Rahman'ın anladığı anlamda tarihçi bakışını dahi gerçekleştirememişlerdir.

Gadamer'in tesbitiyle son derecede paralel düşecek şekilde Fazlur Rahman, sadece ilk hareketin tarihçiye düşen bir görev olduğunu belirtmektedir. Daha sonraki ikinci hareketin ise sosyal bilimcinin aracılığını gerektirdiğini, ama asıl işin, yani pratik olarak bu ilkelerin topluma yansıtılma işinin ahlakçının işi olduğunu söylemektedir. İlginçtir ki, Fazlur Rahman'ın bu projesinde esas aldığı romantik hermönetikçi Emilio Betti aynı zamanda bir hukukçudur. Yine ilginçtir ki Fazlur Rahman, H.G. Gadamer'i aynı sayfalar da 'kendisinden umut kesilmiş bir subjektivist' olarak nitelemektedir. Ancak burada Fazlur Rahman ile Gadamer arasındaki şu önemli metodik farka dikkat çekilmelidir. Gadamer anlama sürecinde tarihçinin, sosyal bilim-

cinin, ahlakçının ayrı ayrı başarılması gereken bölümler olduğunu kabul etmemektedir. O, bu süreci bir bütün olarak başarılması gereken bir çaba olarak görmektedir. Oysa Fazlur Rahman bu sürecin parçalanabileceğini kabul etmektedir. Bu onun temelde saf kavrayışla (pure cognition) kalbi imanın (emotive faith) birbirinden ayrılabilmesini kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa Gadamer bu iki unsurun başka bir deyişle özneliğin, öznenin kendi tarihselliğinin akıl yürütmede öyle kolay aşılacak bir şey olmadığını ve tarihsel sınırlar içinde doğruya ulaşabilmenin imkanını araştırmanın daha gerçekçi olacağını söylemektedir. Fazlur Rahman ise önerdiği Kur'an'ı anlama metodunun bir yandan "Kur'an'a inanıp, hem kişi hem de toplum olarak onun gösterdiği şekilde yaşamak isteyenlere, anlamlı ve tutarlı olarak bunu sağlayabilecek şekilde Kur'an'ın mesajını anlamakla" ilgili olduğunu, hermönetik projesindeki her iki hareketin fikri bir çabayı gerektirdiğini ama özellikle ikinci hareketin ahlaki cihadı, fikri olana ek bir ahlaki çabayı gerektirdiğini belirtirken¹⁴, bir yandan da bu çabaya Müslüman olmayanların da katılabileceğini söylemektedir. Bu söz konusu ettiğimiz imanla kavrayışın birbirinden ayrılabilmesi şeklindeki temel anlayışın bir gereği olarak, onun için mümkün bir durumdur. Müsteşriklerin böyle bir sürece katılabilmeleri teorik olarak onun için imkan dahilinde bir çabadır. En azından "tarihsel tarafı, hem gayri müslim hem de Müslümanlar tarafından"¹⁵ gerçekleştirilebilir. Onun bu konudaki sözlerinin müsteşrikleri bu çalışmalara önyargısız olarak katkıda bulunmaya çağıran bir davet, bir temenni olarak alınması da mümkündür. Ancak, onun kendisinin Kur'an'ı anlama usulünde belirttiği en temel hedef, yani "Kur'an'ın gösterdiği gibi yaşama" hedefi bir tarafa, gayri müslimlerin tarihsel çalışmalarla "Kur'an'ın hedefleri ve bunlarla bağlantılı mesajlarının açıklanması"¹⁶ çerçevesinde bile bir katkıda bulunmak suretiyle dahi bu sürece katılabilmeleri, bize göre, içinde zorlukları barındıran bir kabuldür. Esasen o da böyle bir temenninin pratik olarak gerçekleşmesinin güçlüklerinin farkındadır. Şimdiye kadar Kur'an'ın mesajı üzerinde çalışmak yerine müsteşrikler, "tahrif sayılabilecek şeylere ya da lüzumsuz ayrıntılara dalıp giderek Kur'an'ın çevresinde dolanıp" durmuşlar, mesela Peygamber'in hayatının psikolojik safhalarıyla uğraşmışlardır.¹⁷

Öyleyse, onun ana mesaj ve konularının tarihsel gelişimleri hususunda tarih araştırmalarının ulaşılmış olabileceği neticeler yardımıyla Kur'an'ı sistematik olarak yorumlamak, yalnızca Müslümanların işi ve görevidir.¹⁸

İşte, onun bu temel duruş farkı, tarihselci metodun onda İslam geleneğine uygun bir şekilde beirlenmesiyle sonuçlanmıştır. Onun tarihselci bakış açısıyla ulaşmak istediği nokta, kendi tabiri ile normatif İslam ile, tarihsel İsl-

lam'ı birbirinden ayırmak, İslam'ın temel ilkelerini ortaya çıkarmak ve nihayet bunları kendi çağı içerisinde uygulanabilir öneriler haline getirmek ve yaşanmasını sağlamaktır. Bu tarihselci yaklaşım, bizi geçmişin sayfalarında bırakan, arkeolojik bir tarihselci yaklaşım değildir. Bu tarihselci yaklaşım, tarih araştırmaları sonucunda ortaya çıkan temel ilkelerin entellektüel, akademik formülasyonlarını yapan bir anlayışa da pirim vermez. Aksine o, bu ilkelerin yaşanılabilir, somut tikel örneklerini ortaya çıkarmak için metodolojik bir araç olarak kullanılmaktadır.

Fazlur Rahman'ın tek amacı, Kur'an'ın temel amacı olan yeryüzünde adil bir toplum oluşturduğunu görebilmektir. Bu arzusunu bütün çalışmalarında bıkmadan, tekrara düşme korkusu olmadan tekrar tekrar belirtmiştir.¹⁹ Müslümanların gerçekten çözüm bekleyen problemleri vardır ve bu problemler bu çağın sınırları, şartları içerisinde çözüme kavuşturulmak mecburiyetindedir. Bu problemlerin varlığını kabul etmemek ve suçu savunmacı bir yaklaşımla karşı tarafa yüklemek sorunların görmezlikten gelinmesi ve onların çözümsüz bırakılması demektir. Bu sebeple o, bir Müslüman olarak kendinin de belirttiği gibi, gününden haberdar olmak ve günün donanımlarıyla saldırılara karşı durmak ve çıkış yolları aramak gayreti içerisindeydi.²⁰ Ona göre Müslüman böyle bir konumdan kendisini uzak tutamaz. Bunun için onun çalışmaları teorik düzeyde kalmadı. O kendi tarihselliğine ait somut öneriler ortaya koymaya çalıştı. O, eğitim, kadının şahitliği, demokrasi, özgürlük ve ekonomi konularına girerken ve bunlara ilişkin uygulamaya yönelik önerilerde bulunurken bunun kaygısını duymaktaydı.²¹ Yazılarında görünen o ki, Kur'an'dan çıkardığı mesajı kendi tarihselliğine uygulamanın kaygısını hep çekmiştir. Yoksa o bir araştırmayı "sırf bir meraktan veya modern öğrenim kurumlarında bir akademik görev temin etme vasıtası olanaktan öteye gitmeyecek" bir çaba olarak görmemiştir.²² Bu dirayetli, sorumlu aynı zamanda cesaret gerektiren bir tutumdur. Bu öneriler, başka bir ifadeyle ictihadlar şiddetli tenkitlere ve zorluklara maruz kalmayı göze almayı gerektirmektedir. Ancak o bunları göğüslemiştir. Burada onun ictihadlarının doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışmıyoruz. Ama onun bu konudaki dirayetinin ve sorumluluk duygusunun takdir edilmesi gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Çünkü onun güncel meselelerle ilgili ictihadları henüz Müslümanlar tarafından ciddiyetle tartışılmamıştır bile. Diğer taraftan daha da önemlisi, kendisinin de belirttiği gibi bu önerilerin asıl sağlaması uygulandıklarında yapılabilecektir.²³ Ona göre varılan sonuçlar uygulamada başarısız ise, ya mevcut durum doğru olarak değerlendirilmemiştir, ya da Kur'an'ı doğru anlayamamışız demektir.²⁴

Burada Fazlur Rahman'ın ortaya koyduğu model çerçevesinde bugün Müslümanların durumuna bir göz atmak istiyorum. Bugün müslümanların bir kısmının bugün tarihle ilgileri hala asırlar önceki tarihselliği bu güne getirebilmek gayreti şeklinde tezahür etmektedir. Bunların bugüne söyleyebilecekleri çok fazla bir şey yoktur. Diğer bir kısmı ise, F. Rahman'ın birinci hareketinde öngörülen tarzda tezahür etmektedir. Buna göre onlar tarihi araştırmalar neticesinde teorik yapılar ortaya koyma çabasındadırlar. Fazlur Rahman'ın 'modern eğitilmiş Müslümanlar' olarak adlandırdığı gurup bunlar olsa gerektir. Fazlur Rahman'a göre bunların sorunu 'salt araştırmacı', ya da 'tarihçi' durumunda kalarak geçmiş yargılamayla kalarak, ondan işe yarar ve müsbet bir gelecek çıkarmak gibi zor bir görevden uzak kalmalarıdır. ²⁵ Onlar bir tarihinin yaptığı şekilde Kur'an'la ilgilenmektedirler. Ancak Müslümanlar Fazlur Rahman örneğinden sonra bile, kendi güncel meselelerine çözüm önerileri üretebilmekten hala uzakta durmaktadırlar. Buna göre onlar onun metodundaki ikinci hareketi gerçekleştirmeye yanaşmamaktadırlar. Bizler hala bu sorumluluğu duymak, bu cesareti ve dirayeti göstermek noktasından uzakta bulunduğumuzu kabul etmek durumundayız. Artık Fazlur Rahman'ın tabiriyle "gerçek İslami araştırmaları" ortaya koymak gerekmektedir.

Eğer İslam'ın sadece bir geçmişi olup geleceği olmayacaksa, Müslümanlara, bu sıfatla, uğruna yaşayacakları hemen hiç bir şeyleri kalmayacaktır, fakat bu arada batılı İslam araştırmacılarının da geçimlerini sağlayabilecekleri bir şeyleri kalmayabilir.²⁶

Ancak zaman, tarih, hayat Müslümanların karşısına yeni problemler koymakta ve Müslümanlar uzun süre kaçtıkları, görmezlikten geldikleri bu sorunları kendi 20. yy. şartları içerisinde zorunlu olarak tartışmaya başlamaktadırlar. Bu tartışmaların, Türkiye'de hali hazırda yapılmaya başlandığını görüyoruz. Mesela kadın konusunda, ekonomik konularda, hadis'in tarihi konusunda, mesela tasavvufun temizlenmesi konusunda.. Benzeri konular birbirine eklenecek ve yaşadığımız tarihselliğe uygun İslami çözümle üretinceye kadar bunlar bizim için birer problem olmaya devam edecektir. Kendi tarihselliğimiz bizi çözüm üretmeye zorlayacaktır. Bu soruları sorumlu ve uzak görüşlü bir ilim adamı olarak Fazlur Rahman çok önceden sormuş bunlara cevaplar aramaya koyulmuştu. Satırlarıma Fazlur Rahman'ın Müslümanlara gösterdiği hedefi tekrar ederek son vermek istiyorum:

İslam'ı tarihin enkazından nasıl temizleyecek, onu sadece Müslümanlar arasında değil topyekün dünyada canlı bir güç haline nasıl getireceğiz? Zira, tarihin bu kritik kavşak noktasında dünya, insanlık için sağlam ve iyi bir gelecek kurulmasında hakettiği rolü oynayabilmesi için İslam'a eşsiz bir fırsat sunmaktadır... ne (..) etkili kuvvetli araçlar, hatta ne de petrol işe yara-

yacaktır... Yine de, olur ya, Müslümanlar veya başkaları insanlığın durumunun vehametini anlarlar da, İslam yeniden keşfolunur.²⁷

İslam'ı yeniden keşfedebilme duasıyla... v'allahu a'lem

Dipnotlar

- 1 "Ahlaki yönelimler açısından son derece sefil/düşük ve miyopik bir düzeye inerek kokuşmuş ve bozulmuş laik toplumlar olarak Batı demokrasileri...", F. Rahman, "Kur'an'ın Bazı Temel Ahlaki Kavramları" Allah'ın Elçisi, s. 24, "Bugünkü durumda kuralızsızlık ya da başıboşluk, hür laik demokrasinin öbür yüzüdür. Hakikat, Batı medeniyetinin şimdi içten içe çürüyen bir dev olduğudur." F. Rahman, 'İslam Sorunlar ve Fırsatlar', Allah'ın Elçisi, s. 101.
- 2 Bu konuda bkz. F. Rahman, İslam ve Çağdaşlık, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1996; Ayr. Bkz. F. Rahman, 'İslam Sorunlar ve Fırsatlar', Allah'ın Elçisi, s. 79 vd.
- 3 F. Rahman, Çağdaşlık, s. 92 vd. 269 vd.; 'Kur'an'ın Bazı Temel Ahlaki Kavramları', Allah'ın Elçisi, s. 21; F. Rahman, 'Allah'ın Elçisi ve Mesajı', s. Allah'ın Elçisi, 55 vd.; 'İslam ve Siyasi Aksiyon', Allah'ın Elçisi s. 68 vd.
- 4 Bkz. Hallaq, Wacl B, 'The Development of Logical Structure in Sunni T... Theory'.
- 5 F. Raman, 'İslam Araştırmaları ve İslam'ın Geleceği', Allah'ın Elçisi, s. 110.
- 6 F. Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 257.
- 7 F. Rahman, 'İslam Araştırmaları ve İslam'ın Geleceği', Allah'ın Elçisi, s. 114.
- 8 F. Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 243.
- 9 F. Rahman, 'İslam Araştırmaları ve İslam'ın Geleceği', Allah'ın Elçisi, s. 113.
- 10 F. Rahman, 'Allah'ın Elçisi ve Mesajı', Allah'ın Elçisi, s. 54.
- 11 Sonn, Tamara, 'Fazlur Rahman's Islamic Methodology', s. 227.
- 12 F. Rahman, Çağdaşlık, s. 65.
- 13 Gadamer, H.G. Truth and Method, s. 308 vd.
- 14 F. Rahman, Çağdaşlık, s. 66.
- 15 F. Rahman, 'İslam Araştırmaları ve İslam'ın Geleceği', Allah'ın Elçisi, s. 115.
- 16 A.g.e., s. 114.
- 17 A.g.e., s. 114.
- 18 A.g.e., s. 115.
- 19 F. Rahman, 'Allah'ın Elçisi ve Mesajı', Allah'ın Elçisi, s. 46; 'Kur'anın Bazı Temel Ahlaki Kavramları', Allah'ın Elçisi, s. 31; 'İslam Sorunlar ve Fırsatlar', Allah'ın Elçisi, s. 103.
- 20 Bkz. F. Rahman, 'İslam Sorunlar ve Fırsatlar', Allah'ın Elçisi, s. 90, 96.
- 21 Bkz. F. Rahman, Çağdaşlık.
- 22 Bkz. F. Rahman, a.g.e., s. 281.
- 23 F. Rahman, a.g.e., s. 66.
- 24 A.g.e., s. 66.
- 25 F. Rahman, 'İslam Araştırmaları ve İslam'ın Geleceği', Allah'ın Elçisi, s. 116.
- 26 A.g.e., s. 117.
- 27 F. Rahman, 'İslam: Sorunlar ve Fırsatlar', Allah'ın Elçisi, s. 98.

Kaynaklar

- Fazlur Rahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, makaleler I, terc. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997
- , İslam ve Çağdaşlık terc. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaşoğlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- , Ana Konularıyla Kur'an, terc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Gadamer, H. Georg, Truth and Method, terc. Joel Weinsheimer ve Donald G. Marshall, London: Sheed and Ward, 1989.
- Hallaq, Wail, 'The Development of Logical Structure in Suni Legal Theory', Der Islam, Cilt 64, 1987, s. 42-67.
- Sonn, Tamara, 'Fazlur Rahman's Islamic Methodology', The Muslim World, 1991, Cilt 81, s. 212-230.